

Budapest V. kerület, Kossuth Lajos tér 18., fényképező amerikai katona az Amerikai Egyesült Államok katonai missziójának székháza előtt, az amerikai magyarok gyógyszerajándékának átadásakor, 1945.

Fortepan 142682 /
Chuckyeager tumblr

==== Ungváry Krisztián =====

/// Egy külképviselet „elhárítása”

**Adalékok az Egyesült Államok budapesti nagykövetségének
1945–1950 közötti történetéhez**

A magyarországi kémügyekről mind a mai napig nem készült összefoglaló monográfia, sőt a legtöbb kémkedési ügy is feltáratlan. A belsőreakció-elhárítás (azaz a Belügyminisztérium [BM] III/III. Csoportfőnökség és jogelődjei) viszonylag feldolgozott területével¹ szemben a kémelhárítási feladatokat ellátó III/II. Csoportfőnökség és jogelődjei működéséről, érteve ez alatt elsősorban az operatív ügyeket, nem készült még monografikus igényű feldolgozás² – noha a kémelhárító tevékenység a III. Főcsoportfőnökség létszámán belül a belsőreakció-elhárításénál is nagyobb apparátust mozgatott. Az operatív ügyek feltáratlanságának több oka is van. Bár minden jel arra mutat, hogy ezen a területen jóval kevesebb iratot semmisítettek meg, mint a III/III. Csoportfőnökségnél, a fennmaradt iratoknak csak egy része került levéltárba, más részét ma is az utódszerv, az Alkotmányvédelmi Hivatal, továbbá a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat őrzi.³

A kémkedés gyanújába került magyar és külföldi állampolgárok az esetek jelentős részében nem értesültek arról, hogy ellenőrzik őket, vagy nyomozás folyik ellenük. A külföldiek ráadásul gyakran ma sincsenek abban a helyzetben, hogy a rájuk

¹ == Az állambiztonsági kutatásokra lásd az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) honlapján található bibliográfiát. Az állambiztonság működésének vázlatos összefoglalóját saját kötetünkben is közzétettem: Ungváry–Tabajdi, 2008.

² == Egyedüli összefoglaló jellegű publikációként a zárt körben terjesztett *Államellenes bűncselekmények* című kötet (ÁBTL 4.1. A-663) említhető meg, az ebben szereplő esetleírások azonban rendkívül tendenciózusak, és a munka évköre pedig csak 1966-ig terjed. Mezei, 2025 sajnos csak tíz év eseményeit tárgyalja, és abban is elsősorban szervezettörténeti szempontok dominálnak, az operatív ügyekről alig esik szó. Az ipari elhárításról Germuska Pál készített tudományos jellegű feldolgozást (Germuska, 2000), áttekintésnek szánt tanulmánnyal pedig magunk is jelentkeztünk, lásd Ungváry, 2009.

³ == Az állambiztonsági iratok megsemmisítésére lásd a Kenedi-bizottság jelentését. <https://mek.oszk.hu/08400/08450/08450.pdf>

vonatkozó anyagokat a levéltárból kikérjék.⁴ Nem sokkal jobb a helyzet a témába vágó emlékiratok terén sem. Csupán néhány érintett írta meg visszaemlékezéseit, köztük kémek⁵ és elhárítók⁶ egyaránt megtalálhatóak. A Jugoszláviával kapcsolatos 1956 előtti kémkedési ügyek Jakus János és Ritter László kutatásainak köszönhetően viszonylag jól feltártak.⁷

A kommunista diktatúrában az állam az élet jelentős részét kriminalizálta. A hatalommal szembeni kritika hamar összeesküvésnek, a nyugati kapcsolattartás kémkedésnek minősülhetett. A híresebb koncepciók perek nagy része egyúttal „kémper” is volt. Könnyen kémkedésként volt interpretálható a Vatikánnal való kapcsolat vagy a szerzetesi életforma is. A belső elhárítás és a hírszerzés párthatározatokra felfűzhető ügyeivel szemben a kémelhárítás „története” azonban nem csak ilyen események láncolatából áll – mivel szerephez jutnak benne az ellenséges titkosszolgálatok is. A szervezet különböző részei *vonalas* módon, azaz ellenségesnek tekintett országokkal szemben szervezve, más egységei *belföldi területi elven* (elhárítási objektumokra osztva) működtek. Ebből is adódik, hogy egységes történet csak nagyon nehezen rekonstruálható.

Egy kémelhárítással foglalkozó írás alapvetően a fennmaradt és kutatható állambiztonsági iratokra építhet. Ebből adódóan elsősorban az elhárítók és nem a vélt vagy valós kémkedők (illetve megbízók) fókuszából mutatja be a történeteket. Utóbbiak iratanyaga ugyan rendkívül fontos volna, azonban a dolog jellegéből adódóan csak a legritkább esetben kutatható. Ebből a szempontból a megismerés lehetőségei sokkal rosszabbak a nyugati titkosszolgálatok forrásai esetében – ami elsősorban abból következik, hogy ezek jogállami kereteken belül működtek 1990 előtt is, és ezért iratanyaguk nem esik információs kárpótlás hatálya alá,⁸ mint a megbukott diktatúrák dossziéi. Nehezen dönthető el, hogy a nyugati szerzők előtt tornyosuló anyagi-nyelvi akadályok vagy a magyar ügyek szinte teljes feldolgozatlansága az oka annak, hogy a Magyarország elleni hírszerzés témájában megjelenő művekben nem sok értékelhető történeti adatot találni.

A nyugati hírszerző szervek közül a nyugatnémet Bundesnachrichtendienst (BND, Szövetségi Hírszerző Szolgálat), az amerikai Central Intelligence Agency (CIA,

4 == Az érvényben lévő jogszabályok alapján az ÁBTL-ben csak olyan külföldiek kutathatnak korlátozás nélkül, akikre ugyanazok az adatvédelmi törvények vonatkoznak, mint a magyar, illetve az uniós állampolgárookra. Az Egyesült Államok állampolgárai például történészként nem kutathatnak.

5 == Belovai, 1998; Tóth, 1995; Fehérváry, 1989.

6 == Losonczy, 1990; V. Nagy, 2005; Bálint, 2013.

7 == Jakus, 2007; 2012; Ritter, 2012.

8 == Bizonyos kivételek azonban itt is léteznek: a Freedom of Information Act az USA és Nagy-Britannia esetében, illetve Svájcban az ún. „Fichenskandal” nyomán a megfigyelt személyek megtekinthetik a róluk készített dokumentumokat. A nyugati titkosszolgálatok operatív iratai azonban mindenütt csak rendkívül korlátozott mértékben vagy egyáltalán nem kutathatóak.

Központi Hírszerző Ügynökség) és a brit Military Intelligence, Section 6 (MI6, Katonai Hírszerzés, 6-os Részleg) esetében születtek a szervezetek történetét feldolgozó monográfiák. A BND történetét 2012 óta elvileg egy független történészbizottság dolgozza fel. Eddig tíz kötetet jelentettek meg, azonban ezek közül egyik sem foglalkozik a külföldi hírszerzés konkrét operatív ügyeivel.⁹ Utóbbiakat illetően hasonlóan semmitmondók a CIA és az MI6 működéséről született munkák is.¹⁰ Friedrich-Wilhelm Schlomann *Mit tudott a Nyugat?* címmel tett kísérletet arra, hogy kiértékelje a 2009-ig megjelent nemzetközi hidegháborús kémkedésre vonatkozó irodalmat.¹¹ Könyvében Magyarországot csak néhány helyen említi. Ezt a hiányosságot a CIA hatalmas mennyiségű nyilvánossá tett iratanyaga sem pótolja, abból ugyanis gyakorlatilag minden olyan iratot leválogattak, amelyből az ügynökség hálózata azonosítható lenne.¹²

A kémelhárítás folyamata, jellegéből adódóan, egy demokratikus rendszerben is a minél totálisabb ellenőrzés felé törekszik. Egy pártállami diktatúrában az effajta rendőrállami vágyak egybevágtak a politikai vezetés igényével. Ebből adódóan az országban totális elhárítás folyt abban az értelemben, hogy mindenütt ellenséget feltételeztek. A kémkedésre, illetve hűtlenségre vonatkozó jogszabályok 1946 és 1989 között többször változtak. Ezt a büntetési tételt 1946-tól 1961-ig az 1930. évi III. törvénycikk III. szakasza, ettől kezdve a rendszerváltásig az 1961. évi V. törvénnyel kiadott Büntető Törvénykönyv 131. §-a szabályozta. Utóbbi megfogalmazása teljesen parttalan volt, mivel úgy fogalmazott, hogy kémkedés az is, ha valaki a Magyar Népköztársaság hátrányára felhasználható adatot megszerez, gyűjt vagy külföldi kormánynak, illetve szervezetnek kiszolgáltat. Mivel elvileg minden adat felhasználható más hátrányára is, ezzel a kémkedés büntethetősége gyakorlatilag az összes adatközlésre kiterjedt.

Titkosszolgálati körökben közismert egy ezzel kapcsolatos anekdota a híres orvosprofesszor, a Rákosi Mátyást is kezelő Babics Antal kapcsán. Babics 1953 januárjában egy holland orvoscsoporthoz vezetett körbe a Kútvolgyi Kórházban, majd az ott elmondott tájékoztató szövege miatt kémkedéssel vádolták meg, és a vizsgálat során felolvasták neki az 131. § (2) bekezdését. A mit sem sejtő Babics az ebben foglaltakat felfogva rémülten a fejéhez kapott, és azt mondta, hogy: „Úristen, én tényleg kém vagyok.”¹³ Szerencséjére összeköttetései megóvták a súlyosabb következményektől, azonban már ez az eset is mutatja, hogy gyakorlatilag bárkiből kémet lehetett kreálni, aki külföldi személlyel kapcsolatba került.

9 = = Lásd https://web.archive.org/web/20240520055807/http://www.uhk-bnd.de/?page_id=17.

10 = = Jeffery, 2010; Corera, 2014.

11 = = Schlomann, 2009.

12 = = Lásd <https://www.cia.gov/library/readingroom/home>.

13 = = Finszter Géza (1968–1990 között a BM III/1. [Vizsgálati] Osztály beosztottja, 1974-től helyettes vezetője) közlése a szerzővel.

Fontos leszögezni, hogy köztudomású adattal is el lehetett követni a kémkedés büntetettét. Az ezzel kapcsolatos szigor természetesen az évek során enyhült, az elv azonban bizonyos mértékig a Kádár-korszak végéig megmaradt. Példa erre az 1980. január 1-jén életbe lépő komoly áremelések bejelentésének ügye. Az erre vonatkozó közleményt 1979. december 31-én este 7 órakor mondták be a televízióban. Egy újságíró azonban aznap délután 4-kor átadta az ezzel kapcsolatos híreket egy idegen állam követségének. A kémelhárítás mindezt felderítette, és az érintettet felelősségre vonták.¹⁴

A kémelhárító feladatából adódóan kémtevékenységet keres, és amennyiben nem rendelkezik szigorú belső és külső kontrollal, akkor szubjektív okokból is hajlani fog arra, hogy olyan tevékenységeket is kémkedési kísérleteknek értékeljen, amelyek nem azok. Emellett abban érdekelt, hogy az általa felderített ügyeket minél inkább veszélyesnek és súlyosnak állítsa be, mivel ezzel egyúttal saját szerepét is fel tudja értékelni. Egy diktatúrában, ahol az egyén lehetőségei az állampolgári jogainak gyakorlásában csekélyek, míg az állambiztonság lehetőségei nagyok, ez az attitűd rendre „felfúj” kémügyeket eredményez. Az effajta erőltetett ügyek 1956 előtt általában átjutottak a ВМ, illetve az Államvédelmi Hatóság (АВН) vizsgálati osztályának szűrőjén. Az 1960-as évektől azonban megfigyelhető az állambiztonsági és ezen belül a kémelhárítási munka professzionalizálódása. Ez a nem túl súlyosnak ítélt ügyek esetében azt jelentette, hogy jogi aprópénzre váltásuk, azaz a *realizálás* módja változott. A konkrét intézkedés természetesen attól függött, hogy hogyan és mire lehetett az összegyűjtött anyagot felhasználni. Volt, amikor kémügy helyett csak vesztegetést vagy sikkasztást, illetve más gazdasági bűncselekményt lehetett bizonyítani. Ezek esetében is előfordult, hogy preconcepciót erőltettek át a vizsgálat során, azonban a valóság és az állambiztonság „tényei” közötti szakadék még ilyenkor is csökkent ahhoz képest, mintha kémperct csináltak volna. Máskor viszont az összegyűjtött adatok annyira szegényesnek bizonyultak, hogy a jogi útra terelés helyett meg kellett elégedni a munkahelyi *szignalizálással*, azaz a felelősnek tekintett személyek munkahelyen belüli adminisztratív megbüntetésével, esetleg elbocsátásával vagy beszerzésével. 1956 előtt erre azonban ilyen esetekben szinte alig volt példa. Aki ebben az időszakban bármilyen áttételes módon egy kémügy közelébe keveredett, az szinte mindig preconcepció eljárás áldozatává is vált. Másrészt viszont az is igaz, hogy a kémelhárítási és a preconcepció belső elhárítási ügyek még ebben a korszakban is elválaszthatóak egymástól, mivel előbbiekben mégiscsak az volt a fő cél, hogy megtalálják és semlegesítsék a külföldi tényleges megbízót és ezért a nyomozások nem teljesen fiktív tényállások konstruálásából álltak.

14 = = Pajcsics József (1967-től a ВМ III/1. Osztály beosztottja, 1989-ben vezetője) és Finszter Géza közlése a szerzővel.

Ugyan a berendezkedő diktatúra már 1945-től törekedett politikai ellenfelei, sőt a teljes magyar társadalom ellenőrzésére, ezt az igyekezetét azonban csak több év szívos munkájával tudta megvalósítani. A totális ellenőrzés igénye talán sehol másutt nem jelent meg annyira korán, mint a nyugati nagyhatalmak hírszerző szervei elleni harcban. Ez nyilvánvalóan szovjet sugallatra is történt, 1947-től informálisan, 1949-től pedig formálisan is szovjet összekötők gondoskodtak ennek a munkának a koordinálásáról.¹⁵ Szovjet kézi vezérlésre azonban nem volt szükség, mivel az állambiztonság kémelhárításának vezetői kezdettől fogva kivétel nélkül a szovjet viszonyok által szocializált tisztak voltak.¹⁶

A külföldi diplomáciai képviselők elhárítása 1946-tól az Államvédelmi Osztály (ÁVO) II. alosztályához tartozott. Ezt a szervezeti egységet Dékán István vezette. 1948 októberében az ÁVH B ügyosztály IV. alosztálya vette át ezt a feladatot, továbbra is Dékán vezetése alatt. A követségek elleni munkát 1950 januárjában az átszervezett és kizárólag ezzel a feladattal megbízott ÁVH I/3. osztály e. alosztálya vette át. Ennek vezetője Kovács Rezső államvédelmi százados volt.¹⁷ A követségek ellen mozgatott állomány pontos létszáma, a szervezeti egység felépítése azonban jelenleg még nem ismert.¹⁸

Ez az elhárító munka kezdettől fogva egészen a rendszerváltásig azt jelentette, hogy kivétel nélkül minden nyugati diplomatát teljes feldolgozás alá vontak, személyüket hálózattal és operatív technikával ellenőrizték, megvizsgálták beszerzésük vagy kompromittálásuk lehetőségeit. Másrészt pedig szinte minden magyar alkalmazottat beszerveztek. Az elhárítás totális hírszerző igénye talán sehol sem jelent meg annyira korán, mint ezen a területen.

Indokolt ezért az az állítás, hogy a kémelhárítás története alapvetően annak operatív ügyeiről szól, amelyek döntő többsége mind a mai napig feltáratlan. Az alábbi esettanulmány a budapesti viszonylatban talán legfontosabb diplomáciai objektum, az USA nagykövetsége elleni kémelhárítási munka kezdeteit mutatja be alapvetően egy 1949 nyarán kelt összefoglaló alapján. Az ebben szereplő akciók, amelyeket aztán két konkrét eljárás részletesebb elemzésével is bemutatunk, jól példázzák azt, ahogyan egy totális diktatúra gyakorlatilag minden tevékenységet kriminalizálhatott. Annál is inkább, mert minden bizonnyal pontosan ugyanilyen logika alapján kezelték a többi kapitalista nagyhatalom diplomáciai képviselőjét is. Tanulmá-

15 == A szovjet összekötőkre lásd Baráth, 2004.

16 == Lásd Müller, 2013.

17 == <https://letoltes.neb.hu/storage/assets/phpNqPWEn.pdf>.

18 == Ahhoz képest, hogy az alábbiakban tárgyalt „kémelhárító” tevékenység az ÁVO/ÁVH szempontjából mennyire fontos és saját jelentései szerint sikeres is volt, a politikai rendőrség működéséről publikált dokumentumokban (Dokumentumok 1.; 2.; 3.) ez a téma szinte egyáltalán nem köszön vissza, és az olvasónak olyan benyomása lehet, mintha a magyar állambiztonság tevékenysége ezen a területen csupán kezdetleges stádiumot ért volna el. Valójában ennek ellenkezője igaz.

nyom egyúttal ahhoz is adalékokkal szolgál, hogy hogyan konstruált az állambiztonság halálos ítélethez is elegendő „kémtevékenységet”, és milyen feltételek mellett kényszerítette együttműködésre áldozatait. Végül írásom ahhoz is nyújt némi adalékot, hogy az USA nagykövetségén dolgozó diplomaták mennyire professzionális módon látták el feladataikat.

= = Az USA budapesti követsége elleni munka 1945–1949 között

Egy 1949. augusztus 27-i, 19 oldalas, szerző nélküli összefoglaló jelentésnek köszönhetően viszonylag részletes adataink vannak azokról az akciókról, amiket az ÁVH és elődszervei, illetve 1949-ig a Honvédelmi Minisztérium (HM) Katonapolitikai Csoportfőnöksége (Katpol) a budapesti amerikai követség ellen szerveztek.¹⁹ Ezt a jelentést a továbbiakban részletesen is ismertetni fogom, mivel sajátos stílusa legalább annyit árul el készítőiről, mint a kémkedés célpontjairól. Az Egyesült Államok követségével kapcsolatos feldolgozó munka 1946 elején indult, ezt eleinte csak három, az időszak végére már hat állambiztonsági tiszt végezte, és politikai okokból (a Szövetséges Ellenőrző Bizottság budapesti jelenléte és jogállása miatt) a tevékenységet a szokásosnál is szigorúbban kellett konspirálni. Az első hónapokban alig születtek eredmények, mivel a misszió katonai felügyelet alatt állt. A békeszerződés megkötését követően azonban a követség fegyelmi helyzete jelentősen lazult, ráadásul a beosztottak fluktuációja is nagyfokú volt. Az említett 1949. augusztusi jelentés szerint az amerikai követségen 1949-ben 170 fő dolgozott, közülük 110 magyar és 60 amerikai állampolgár, a katonai osztályon pedig az Egyesült Államok hadseregének 28 tagja teljesített szolgálatot. Ellenőrzésükre 1950-ig legalább negyven hálózati személyt szerveztek be! Azokról a hivatásos tisztekről, akik az első időszakban ezzel a munkával foglalkoztak, viszonylag keveset tudni, ugyanis legtöbbjüket 1950 végére leszerelték. Közülük többen börtönbe is kerültek; Dékán épp hogy megúsza bírósági eljárás nélkül (1953-ban belügyminiszter-helyettesként térhetett vissza).²⁰ Az 1950 előtt leszerelt tiszteknek a személyi anyaga sem maradt fenn.

Ismeretlen időpontban, de feltehetően 1946 folyamán sikerült az első követési alkalmazottat beszervezni. Az illető valós neve nem ismert. Az említett állambiztonsági jelentés vele kapcsolatban azt írta, hogy

„X.35-öt²¹ provokációs jelleggel közelítettük meg. Kiismervén X.35 gyenge oldalait, ezeken keresztül olyan tervet építettünk fel, melynek sikeres végrehajtásával X.35-

19 = = ÁBTL 1.5. II/4/A. tétel, 3.d. Összefoglaló az amerikai követségi hírszerzésről, 1949. augusztus 27.; lásd még ÁBTL 1.11.1. 45-148/21/1981. 91.d. III. k. 544–597. Az imperialista titkos szolgálatok és ügynökségük aknamunkája a magyar állam ellen 1945–1949, 1981 [d. n.].

20 = = Dékánra lásd Gyarmati–Palasik (szerk.), 2013: 180–182.

21 = = Feltételezhetően Nagy Istvánról, a követség irodaaltisztjéről van szó. 1949 után tértek csak át a fedőszámok helyett a fedőnevek használatára.

öt presszió alapján szolgálatunkba kényszeríthettük. Előzetes lekörnyezetelés [sic!] alkalmával megállapítottuk, hogy X.35 olyan mozgási és betekintési lehetőségekkel rendelkezik, amelyek biztosíthatnák részünkre a komolyabb jellegű tájékozódást a követség belső szervezetéről, valamint az első dokumentációs anyagok beszerzését. Nevezett beszerzése sikerrel járt és azóta is az egyik legértékesebb emberünk. Idők folyamán jómozgású, kész ügynökké képezheti magát, aki már túljutott a presszió kényszerítő hatásán és kellő anyagi dotációk mellett jól látja el feladatát. Egyetlen emberünk, aki jelenleg is hoz dokumentációs anyagot a követségről. Rendkívül ravasz észjárású, minden helyzetben feltalálja magát és feladatát a legnagyobb konspirációval végzi.”²²

Csak sejtethjük, hogy az említett beszerzés valamilyen erkölcsi kompromittálást jelentett. Ezt az is valószínűsíti, hogy a katonai irodával szembeni összes eredmény abból származott, hogy a katonai alkalmazottakra mézcsapdaként nőket küldtek,²³ illetve már meglévő szeretőiket szervezték be. Ezt a módszert rendkívül megkönnyítette, hogy a Katpol a volt középosztály, illetve felső középosztály tagjai közül az érintettek társadalmi státusából adódóan gyakorlatilag bárkit megzsarolhatott (az érintett vagy rokona elbocsátása állami állásából, nyugdíj jogosultság megvonása, internálással fenyegetés, provokációs ügyekkel történő zsarolás stb.), így tömegesen álltak rendelkezésre nyelveket beszélő, kulturált nők, akik apjukért vagy férjükért szinte minden megpróbáltatás elszenvedésére hajlandók voltak. A beszerzési ügyek kulcsfigurája „Kálmán”, azaz Kaiser János volt.²⁴ Az állambiztonságnak már 1945-ben felajánlkozó Kaiser gyakorlatilag főállású rezidensként külön követségi megfigyelő és feldolgozó csoportot irányított.

Peter Kopcsak²⁵ amerikai alezredest hosszú időn keresztül figyelték meg, ennek köszönhetően nem kevesebb, mint 63 kapcsolatot buktatták le. 1949. március 22-én Kopcsakot végül kiutasították Magyarországról, miután a rendőrség tetten érte Szeged környékén a magyar-jugoszláv határszakasz fotózásán. Kopcsak szerető-

22 == ÁBTL 1.5. II/4/A. tétel, 3.d. 54. Összefoglaló az amerikai követségi hírszerzésről, 1949. augusztus 27. Egy másik irat szerint X.35 először az amerikai katonai miszsiónál, majd a követségen dolgozott, és „hosszú ideig az egyetlen embere volt az elhárításnak, aki az amerikai követségről dokumentumokat szerzett”. ÁBTL 1.11.1. 45-148/21/1981. 91.d. III. k. 525. Az imperialista titkos szolgálatok és ügynökségük aknamunkája a magyar állam ellen 1945–1949, 1981 [d. n.].

23 == A téma elvi vonatkozásaira lásd Pető, 2014.

24 == Kaiserre lásd: Unger, 2015.

25 == Peter Kopcsak 1912-ben magyar bevándorlók gyermekeként született az Egyesült Államokban. Kiváló focista volt, 1934-ben végezte el a West Point-i katonai akadémiát, a második világháborúban a 602. páncéltörő zászlóalj tisztjeként szolgált, legfontosabb harci bevetése Bastogne környékén volt. Ő dolgozta ki az Egyesült Államok hadseregének páncéltörő taktikai szabályzatát. 1964-ben ezredesként szerelt le, ezt követően Németországban élt, 2002-ben hunyt el. <https://tankdestroyer.net/honorees/k/1316-kopcsak-peter-j-602nd>.

jét („értelmes nő volt, akit irányítani lehetett”²⁶) X.a.7. fedőszámon szervezték be: azzal zsarolták, hogy kiutasítják Romániába. A nőt Kopcsak utódja is megörökölte, annak távozása után azonban X.a.7. kapcsolata az amerikai követséggel megszakadt. Mellette Kopcsak szobalányát is beszervezték (ő az X.a.2. számot kapta, rajta keresztül X.a.7.-et is ellenőrizték), csakúgy, mint Kopcsak házvezetőnőjét, akinek a segítségével lehallgatóberendezéseket tudtak elhelyezni a katonai attasé budai, Hermann Ottó utca 29. szám alatti villájában.²⁷

Donald E. Griffin őrnagyra²⁸ két nőt is ráállítottak. Az említett állambiztonság tanulmány a „Röpcsi”²⁹ fedőnevű hálózati személyről megállapította, hogy *„mint nő nem tudott hatással lenni Griffinre. A másik, Kormos Ica”³⁰ színésznő ügyes és jómozgású, aki feltétlenül bírja Griffin ragaszkodását, azonban Kormos nem úgy viszonylik a munkához, ahogy kellene, különösen attól az időtől kezdve, hogy Griffin eljegyezte. Azóta Kormos minden alkalmat megragad arra, hogy velünk való kapcsolatát megszakítsa.”*³¹

Szükséges itt árnyalni az állambiztonság „tényeit”. Kormost egy szintén beszerezett személy, Szokolai Erzsébet mutatta be Griffinnek 1949 nyarán.³² Az első találkozás után az államvédelem zsidó vagyon eltulajdonításával vádolta, és kiállításba helyezte letartóztatását is (az, hogy a zsarolásnak mi volt a pontos tárgya, nem ismert, és könnyen lehet, hogy az egész ügy légből kapott volt). Kormos nem nagyon tudott angolul, ezért Griffinnel sem tudott túlságosan kommunikálni, egyébként sem érdekelte a dolog, így szakítottak. Később tagadta, hogy Griffin előtt dekonspirált volna; Kormost ezt követően mégis három évre internálták, majd újból beszervezték. Ez a kálváriája az állambiztonság értelmetlen bosszújaként értékelhető.

A jelentés egy másik amerikai személyről, Reymond Williams hadnagyról is informál:

26 == ÁBTL 1.5. II/4/A. tétel, 3.d. 56. Összefoglaló az amerikai követségi hírszerzésről, 1949. augusztus 27.

27 == Unger, 2015.

28 == Griffin magántitkárát, Isaák Istvánt hűtlenség vádjával 1951-ben 15 év börtönre ítélték. ÁBTL 3.1.9. V-7219. 14-15. A Budapesti Katonai Törvényszék ítélete, 1951. február 8.

29 == Róla lásd e tanulmány következő alfejezetét.

30 == Kormos Ilona (1921–?) 16 éves korától a Pórfy család nevelte, egy ideig Pórfy György barátnője is volt (Pórfyt, aki 1950-ben a tűzértség parancsnoka lett, a Solyom-per egyik elítélteként kivégezték). Személyére lásd ÁBTL 3.1.9. V-55295.; ÁBTL 3.1.1. B-89181.

31 == ÁBTL 1.5. II/4/A. tétel, 3.d. Összefoglaló az amerikai követségi hírszerzésről, 1949. augusztus 27.

32 == Uo.

„Megállapítottuk, hogy komoly érzellemmel viseltetik Németh Marica³³ nevű dizőz iránt. Németh Maricát beszerveztük, ezen keresztül megállapítottuk azokat az előzményeket Williams Reymond magánéletében, amelyek elősegítették egy olyan szituáció létrehozását, amelyen keresztül presszió gyakorlása által Williamsot szolgálatunkba állíthatjuk. Itt meg kell említenünk azt, hogy az ügygel már régóta foglalkozunk, azonban még konkrét eredményre nem jutottunk. Ugyanis az az észrevételünk, hogy Németh Marica nem úgy viszonyul hozzánk, mint ahogyan kellene, sőt egyenesen visszaél azzal a biztonsággal, amit a mi kapcsolatunk jelent (színészvilág, mulatók). A közeljövőben konkrétan fel fogjuk őt szólítani arra, hogy munkáját tökéletesebben lássa el, mert ellenkező esetben megvonjuk tőle fellelési engedélyét és ezen keresztül eszik megélhetési lehetőségétől. Ismerve Németh Marica mentalitását, ez a felszólítás feltehetően eredményes lesz.”³⁴

A második ügy folytatása nem ismeretes, de Williamst nem sokkal később hazahívták. Griffin kapcsán pedig komolyabb, később részletezett állambiztonsági akciók indultak, amelynek következtében kiutasították.³⁵

A konzuli osztályon X.6. fedőnéven szerveztek be egy személyt, aki korábban a katonai misszionál dolgozott pincérként. Őt korábbi nyilas párttagságával zsarolták meg. Egy másik beszervezett, az arisztokrata származású X.9.³⁶ beosztása nem ismert, de azt elárulják az iratok, hogy férjével zsarolták meg, aki ellen népi-ügyészégi eljárás indult gazdasági vétség miatt. A férjjel közölték, hogy feleségét kell rávennie az együttműködésre, amit az teljesített is.³⁷

A konzulátusi osztály vezetőjét, a kárpátaljai származású, már 1940 előtt is Budapesten szolgálatot teljesítő Dutkó Pált először szobalányán keresztül akarták megkönyékeztetni. Erről és a követség többi tagjának feldolgozásáról a kémelhárítás említett tanulmánya így számol be:

„Szobalányát, Najkó Helént beidéztük a KEOKH-hoz³⁸, miután lengyel állampolgár és itt tartózkodási engedélye nincs. Ideiglenesen rendőri felügyelet alá helyez-

33 == Németh Mária (1925. június 26. – 1996. február 26.) operettprimadonna, egyik legismertebb szerepe a Marica grófnő volt. Beszervezése nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ezért internálták. 1965–1969 között egy görög hajómágnás feleségeként az NSZK-ban élt, ezután azonban elvált tőle. Az állambiztonsági működésével kapcsolatos dokumentáció rendkívül hiányos. Életrajzára lásd: Meghalt Német Marika. *Múlt-kor*, 2004. szeptember 13. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=12644>.

34 == ÁBTL 1.5. II/4/A. tétel, 3.d. 59. Összefoglaló az amerikai követségi hírszerzésről, 1949. augusztus 27.

35 == Griffin életrajzára lásd <https://www.legacy.com/us/obituaries/legacyremembers/donald-griffin-obituary?id=23986740>.

36 == Pontosabban jelen ismereteink szerint nem azonosítható.

37 == ÁBTL 1.5. II/4/A. tétel, 3.d. 61. Összefoglaló az amerikai követségi hírszerzésről, 1949. augusztus 27.

38 == Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság.

tük, azzal a céllal, hogy jelentkezései alkalmával provokátorunk, aki a KEOKH-nál »tolmács«-ként működött, olyan lehetőséget hozzon létre, amelyen keresztül a nőhöz személyileg hozzáférhet. Ez sikerrel járt, olyannyira, hogy a szobalány már több ízben meghívta őt lakásukra. Egy ilyen alkalommal megismerkedett provokátorunk Dutkó feleségével is. Egyénisége Dutkónéban láthatóan jó benyomást keltett. Jelenleg az a helyzet, hogy Dutkóné igyekszik a maga részére biztosítani provokátorunkat és ezért minden alkalmat megragad, hogy szobalányát – akivel korábbiakban barátnői viszonyban volt – üldözze és kilátásba helyezte, hogy rövidesen visszaküldi Csehszlovákiába. A helyzetet mérlegelve arra az álláspontra jutottunk, hogy provokátorunk diplomatikusan menjen át Dutkó feleségéhez, akiről már tudjuk, hogy nem veti meg a kalandokat.

Esslinger Ernest konzul 1949 februárjában érkezett az országba. Esslinger német származású és ez az első konzuli beosztása. Diplomáciai iskolát végzett. Komoly egyéniségnek látszik, azonban munkatársai nem szeretik, és nem becsülik. Az utóbbi főképpen arra vezethető vissza, hogy családja és időse kora ellenére nem veti meg a csinos nőket. Minden alkalommal más magyar nőt visz fel lakására. [...] Esslinger szobalányát, X.a.10-et³⁹ beszerveztük, aki rendszeresen jelentéseket is ad részünkre. Ugyancsak beszerveztük egy stabilnak mondható nőt »Mongolt«⁴⁰.

[...] Godsey Fred⁴¹ alkonzul Texasban született. 1945 óta teljesít szolgálatot a követségen. A korábbiakban magyar nőt vett feleségül, akitől időközben elvált. Ellenséges a magyar beosztottaknak, ezzel igyekszik jóvátenni azt, hogy magyar nőt vett feleségül. Egyetemi végzettsége van, azonban nem fejezte be a diplomáciai tanfolyamot és így nem került diplomata státuszba. Rendkívül nagy nőbarát, azonban botrányos nőügyeit elnézi, mivel munkakörét jól és pontosan végzi el. Egyik nőjét, »Kócost« beszerveztük, azonban komoly eredményeket nem érhattünk el, miután Godsey elhidegült a nőtől és így kapcsolatuk átmenetileg megszűnt. Kócossal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy viszonya hozzánk nem a legkifogástalanabb. Feltételezhető az is, hogy nem tartja be utasításainkat és ennek következtében nem lehet munkája produktív.

[...] A gazdasági osztály hírszerző munkáját komoly mértékben megnehezítette átmenetileg az, hogy hogy két komoly szakemberük, Harry Le Bowitt és Barcsay József tevékenysége megszűnt. [...] A próbálkozások után Rontó Jack követségi beosztottat bízták meg a hírszerző munka folytatásával. Rontó magyar származású, tanulmányait Magyarországon végezte. Apja a korábbiakban ugyancsak az amerikai kö-

39 == Feltehetően Ghyczy Liviuszné Láng Veronika (1924–1964).

40 == Keresztneve Piroska, az Emke Grill mulatóban volt elárúsítónő. Lásd ÁBTL 2.1. VII/6. 55-60. Jelentés Szabó Mihály elítélt kihallgatásáról, 1954. február 22.

41 == Fred Godsey (1916–2013) eredetileg újságíró volt, diplomataként Budapest után Brazíliában, Belém-ben szolgált, utolsó posztja ENSZ-nagykövet volt Paraguayban. Emlékiratot is írt: Godsey, 1989.

vetségen dolgozott. Jack Rontó hírszerzési tevékenységét hosszú idő óta figyelemmel kísérik, annál is inkább, mivel az illető nagy kiterjedésű hálózattal rendelkezik. Ezzel párhuzamosan foglalkozik illegális valutaüzletekkel és gyógyszercsempészéssel is. Hálózati úton egy alkalommal sikerült megszerezniünk Rontó bizalmas jelentését, melyben hírszerzői tevékenységéről számol be. [...] A jelentés alapján a hálózatot felderítettük, amelyben komoly pártfunkcionáriusok is szerepeltek. A hálózat felgöngyölítését politikai okok meggátolták.

[...] A gazdasági osztályra X.7-en⁴² keresztül épültünk be. X.7. a felszabadulás óta dolgozik a követségen. X.7-et Kaposi István nevű barátja lévén szerveztük be. Kaposi német származású és csak pár éve tartózkodik Magyarországon. Mint német állampolgárt idéztük be a КЕОКН-hoz mikor tudomásunkra jutott, hogy nevezettnek egy bátyja él Jugoszláviában. Ezt a tényt kihasználva úgy állítottuk be a kérdést, hogy bátyja a Tito-klika aktív támogatója és ennek ellenére és tudatában Kaposi jelenleg is fenntartja vele a levelezési kapcsolatot. Ezek után Kaposi ráállt arra, hogy barátnőjét, akivel komoly érzelmi viszonyt folytatott, szolgálatunkba állítja. Ennek megtörténte után foglalkoztunk barátnőjével. Igen rendszeres és szívos munkát kellett végezni addig, amíg X.7. elfogadhatóan dolgozni kezdett. Erősen polgári beállítottságú, gyenge idegzetű apolitikus egyéniség. Jelenleg úgy látszik, hogy sikerül levetkőznie gátlásait és elfogadható információs anyagot juttat részünkre.

[...] A sajtó osztályra X.40-en⁴³ keresztül épültünk be. X.40. munkájának jelentősége nem csupán abban merül ki, hogy tájékoztat a sajtó osztály működéséről, belső eseményeiről, hanem mint nagytudású, 13 nyelvet beszélő egyén, részt vesz azokon a megbeszéléseken, amiket a követség politikai osztályának vezetői tartanak. Igen értékes és rendszeres jelentéseket ad ezekről a megbeszélésekről.

X.40. doktorátussal rendelkező nagyműveltségű absztrakt tudományokkal foglalkozó egyéniség. Megbízatását megtiszteltetésnek veszi a magyar demokrácia részéről és magát szellemi partizánnak nevezve minden lehetőséget megragad, hogy megbízatását kielégítően teljesítse. Munkáját minden presszió nélkül, baloldali meggyőződéseképpen végzi [sic!]. Igen gyerekes és ennek következtében meggondolatlan és ezért erős irányítás mellett kell tartanunk, nehogy dekonspirációt kövessen el. Hamar bevületbe jön és ilyenkor képes volna arra is, hogy saját kezével megfojtsa az amerikai követet. Bátor szókimondását a követségen ismerik és ennek nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget abból a szempontból, hogy esetleg velünk összeköttetésben áll. [...] Figyelembe véve X.40. gyerekes természetét, ezen keresztül lebukási lehetőségét, következő beszervezésre Mécs Alajos személyét jelöltük ki. Mécs Alajos X.40-nel ha-

42 == Dr. Barcsay József.

43 == Dr. Balogh Barna, az amerikai követség fordítója, 1946-ban Dékán István és egy Gesztesi nevű, nem azonosítható államvédelmi őrnagy állította munkába, Péter Gábort személyesen is ismerte.

*sonló zsánerű és nála is megvannak azok a lehetőségek, hogy a politikai osztály beosztottjaival megbeszéléseket folytasson. Beszervezésének előkészítése folyamatban van.”*⁴⁴

A fentiekben ismertetett irat kapcsán meg kell jegyezni, hogy a nők szexuális csálétekként történő használata a beszerzőket is érintette. A tartótisztek jelentős része ugyanis maga is kihasználta ügynökei kiszolgáltatottságát. A titkos lakások rendszeres légyottok helyszínei voltak. A felesleges odajárás dekonspirációval járt, és nem mellesleg jelentős mértékben elterelte a tartótisztek figyelmét az ügynökökkel kapcsolatos feladatokról, illetve olyan személyi összefonódásokhoz vezetett, amelyek az akciókat is veszélyeztették. Ezek az ügyek a Katpol 1949-es átszervezése és vezetőinek letartóztatása során derültek ki, és ezt követően az effajta női beszerzések száma jelentősen csökkent.

= = Két eset: Arató Éva és Barcza Gyuláné Gergely Ilona történetei

Arató Éva 1931-ben született középosztálybeli családban. Szülei elváltak, anyjával együtt 1945-ben több hónapot Ausztriában töltöttek a szovjet csapatok elől menekülve, ennek során anyja amerikai tisztekkel került kapcsolatba, és ő is megtanult valamennyire angolul. 1948-ig a Baár-Madas gimnáziumba járt, ezt követően gyors- és gépíró tanfolyamot végzett. Szenvedélye volt a vitorlázórepülés: a Tudományegyletemi Vitorlázó Egyesület egyik táncestélyén 1948 nyarán ismerkedett meg Hilbert Münther ezredessel, az amerikai követség légügyi attaséjával. Mindez angoltudásával függött össze, ugyanis a rendezvényen ő tolmácsolt. Münther Aratót golfozni is vitte és a budapesti Széchenyi-hegyi golfpályán Kopcsak alezredessel is összehozta. A későbbiekben Kopcsakkal többször is találkozott, egy alkalommal elkísérte egy zalaegerszegi, illetve az osztrák határig tartó útjára is. Ezeket a találkozókat mindig Kopcsak kezdeményezte, arra hivatkozva, hogy Münther megbízásából jár el. Kopcsakot az is érdekelte, hogy a határsávban ki foglalkozik csempézettel, illetve hogy ki az, akinek nem tetszik a rendszer – megkérte partnerét, hogy szerezzen ezekről információt, mivel „*ügyis unatkozik, így legalább lesz egy kis munkája*”.⁴⁵ Nem sokkal később Münther is találkozott Arató Évával, és meglehetősen felháborodott, amikor megtudta, hogy Kopcsak rá hivatkozott, mivel ő semmilyen megbízást nem adott neki.⁴⁶

Arató vizsgálati dossziéja⁴⁷ viszonylag sok helyen tartalmaz a 2003. évi III. törvény alapján anonimizált részeket – minden bizonnyal azért, mert szexuális

44 = = ÁBTL 1.5. II/4/A. tétel, 3.d. 66-69. Összefoglaló az amerikai követségi hírszerzésről, 1949. augusztus 27.

45 = = ÁBTL 3.1.1. Bt-414/2. 7. Jelentés Arató Éva beszerzéséről, 1949. június 25.

46 = = Uo.

47 = = Lásd ÁBTL 3.1.9., V-36035.

kapcsolatokról esik ott szó. Szerencsére Arató vizsgálati dossziéjának egy példánya a Hadtörténeti Levéltárban (HL) a levéltári törvény alapján kutatható,⁴⁸ erre a 2003. évi III. törvény nem vonatkozik, ennek köszönhetően az anonimizálások elvileg feloldhatóak, és amikor ezt a történelmi múlt megismerése miatt szükségesnek láttam, akkor fel is oldottam őket. Annak érdekében, hogy egyértelmű legyen az, ami ebben az ügyben egyáltalán nem egyértelmű, ezekre az anonimizálásokra több helyen utalni is fogok.

Az ÁVH hamar felfigyelt Aratóra, mivel mindenkit, aki az USA diplomataival kapcsolatot tartott, ellenőrzés alá vontak. Nevét először ebben a kontextusban 1948. november 17-én rögzítették egy igazoltatás során.⁴⁹ A gépezet ettől kezdve beindult, november 22-én egy jelentés, másnap pedig egy bővebb környezettanulmány készült róla. 1949. június 24-én mondvacsínált indokkal kihallgatásra rendelték, majd a kihallgatást vezető Balázs Béla százados megzsarolta azzal, hogy amennyiben nem hajlandó együttműködni, akkor a Kopcsakkal fenntartott kapcsolatát kémtevékenységnek minősítik, és felelősségre vonják, amiért legalább 15 év börtönbüntetést kaphat. Arató Éva a beszervezéséről szóló jelentés szerint a kihallgatás alatt teljesen megtört és szinte végig sírt.⁵⁰ Együttműködési nyilatkozatot íratnak vele, és ettől kezdve szinte heti rendszerességgel beszámoltatták. Kiképzését Szikla Péter⁵¹ hadnagy végezte. Első tartótisztje Glausius Imre⁵² főhadnagy volt, aki azt a feladatot adta neki, hogy a Braun nevű tiszthelyettes helyett Griffinre álljon rá. Ezt megkönnyítette, hogy 1949 tavaszán Arató egyébként is megismerkedett vele. Első fedőneve „Röpcsi” volt, feltehetően azért, mert ebben az időszakban legjobban a repülés érdekelte. Nem sokkal később Szabó Mihály százados vette át, aki találkozási alkalmával rendszeresen kihasználta szexuálisan.⁵³ Ez a kapcsolat 1950 tavaszáig tartott.

48 == HM HIM HL XI. 22. BKB 023/1951.; HM HIM HL XI. 1. Katf. 121/1951.

49 == ÁBTL 3.1.1. Bt-434/2. 41-41/1. Távmondat Dékán István őrnagy részére, d. n.

50 == ÁBTL 3.1.1. Bt-414/2. 7. Jelentés Arató Éva beszervezéséről, 1949. június 25.

51 == Szikla (később Szolnok) Péter (1928–2000) életrajzára lásd Ungváry, 2014; Unger, 2015; Székér 2020.

52 == Személyi iratait lásd ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyték 1666. Érdekes módon Glausius neve nem szerepel Arató Bt-dossziéjában a tartótisztek között, holott következő tartótisztje, Szabó vallomásaiban egyértelművé teszi, hogy Glausius volt az első tartótiszt – mindez azért is furcsa, mert a konspirációs előírások miatt kötelező volt ezeket az adatokat pontosan feltüntetni. ÁBTL 2.1. VII/6. 5. Szabó Mihály elítélt kérelme, ügyének felülvizsgálata tárgyában, d. n.

53 == Ennek ténye nem csak az anonimizálásból sejthető, hanem a HL-ben fellelhető dossziékból, illetve Szabó felelősségre vonásának dokumentumaiból is egyértelműen megállapítható.

A tartótisztai találkozók heti egy-két alkalommal történtek, Arató jelentéseit mindig szóban adta. 1950. június 15-i, Vértess János⁵⁴ százados által írt jellemzése szerint „*van benne egy jó adag érdeklődési vágy a titkos munka iránt, azon kívül sportnak tekinti, ahol mások eszén túljárhat*”.⁵⁵ Ez az értékelés furcsának tűnhet annak fényében, hogy ugyanaz a jellemzés teljesen apolitikusnak írta le, ráadásul nehezen magyarázható, hogy miért is azonosul valaki egy olyan feladattal, amire zsarolással kényszerítik. Figyelembe kell azonban venni azt is, hogy Arató ebben az időben egy 19 éves, életvidám és attraktív lány volt (bár az ÁVH egyik jellemzésében az „*alakja gyenge, lábai rosszak*”⁵⁶ megjegyzés olvasható róla), aki a jelek szerint nem teljesen fogta fel, hogy miben is vesz részt. Annak érdekében, hogy a Griffinre történő „rárepülés” könnyebben menjen, Szabó internáltatta Griffin akkori barátnőjét, Kormos Ilonát, és ezt meg is említette Arató előtt, arra hivatkozva, hogy ez azért történt, mert Kormos nem jól dolgozott – és ezzel is zsarolni akarta Aratót, akinek jelentéseivel nem volt elégedett.⁵⁷

54 == Vértess János (1920–2007) cipészsegéd, 1945-től a politikai rendőrség tagja, 1950-től hírszerző. 1962-ben a sztálinista káderek elbocsátási hulláma őt is érintette, ezt követően az Országos Tervhivatal főosztályvezetője, később diplomata. Életrajzára lásd https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:13:::13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_TYPE:1026473,ELETRAJZ.

55 == ÁBTL 3.1.1. Bt-414/2. 9. A[rató] Éva jellemzése, 1950. június 15.

56 == ÁBTL 3.2.1. Bt-414/2. 23. Jelentés, 1950. március 17.

57 == Kormos dossziéi: ÁBTL 3.1.9. V-55295.; ÁBTL 3.1.1. B-89181. A zsarolásra lásd ÁBTL 2.1. VII/6a. 2. Vizsgálati terv, 1954. február 11. Kormos azzal is kihívta maga ellen a sorsot, hogy egy alkalommal Griffinnel hozatta el magát a tartótisztai találkozóra. Később Griffinnel szemben régi szerelmét, Benjámin Olivér rendőr vezérőrnagyot választotta inkább, azonban pechjére Benjámin nem sokkal később letartóztatta az ÁVH, így tőle sem remélhetett védelmet. (Benjámin Olivér [1903–1991] a Szociáldemokrata Párt [SZDP] által delegált budapesti rendőrfőkapitány-helyettes. 1950 nyarán a szociáldemokrata rendőrök perében fővádltként életfogytiglani börtönre ítélték. 1956-ban emigrált, 1962-ben a korábbi vádak alól felmentették.) Kormos eltávolítását egyúttal arra is fel próbálták használni, hogy ellopták a Griffin lakásán tartott készpénzt, és ezt Kormosra fogták – ennek azonban Griffin nem dőlt be. Az, hogy Kormos Kistarcsára került, hamar köztudomásúvá vált, Griffin próbálta is itt meglátogatni, de csak csomagot tudott küldeni neki. 1952-ben rabsága alatt a szabadulás ígéretével, de formálisan „önkéntes” alapon újra beszervezték. Ahhoz képest, hogy a róla készült jellemzések a politikai iránt egyáltalán nem érdeklődő, rendkívül rossz szellemi képességű, ámde készséges embernek jellemezték, Kormos vette a lapot: a beszervezési beszélgetésben előadta, hogy szánja, hogy korábban elszakadt a munkásosztálytól, és „*egy szűk arisztokrata körben érezte jól magát*”, de amióta szovjet írókat olvas, tudja, hogy hol van a helye a társadalomban. ÁBTL 3.1.1. B-89181. 22. Jelentés Kormos Ilona beszervezéséről, 1952. december 22. Ezt némileg árnyalja az a körülmény, hogy az internálás alatt fogai egy része is kihullott, és szabadulása után elhúzódó egészségügyi problémái voltak. Uo. 42–43. Kézírt jelentés (Kormos kézírásával), d. n. Kormos Ilona végül 1953-ban szabadult az internálásból. 1956-ig teljesen semmitmondó jelentéseket adott, a forradalom után ezért foglalkoztatását abbahagyták, anélkül hogy ennek okát közölték volna vele. Uo. 57. Jelentés, 1959. október 21. Az 1960-as évektől vissza tudott kerülni a színpadra, de csak mellékszerepeket kapott, rehabilitációs kérelmét a BM Titkárság 1960-ban elutasította. ÁBTL 3.1.9. V-36035. 218. Jegyzőkönyv, 1960. február 26.

Griffin és Arató viszonyrendszerében egy komplex magánéleti- és kémjátszma alakult ki. A későbbi vádirat és ítélet szerint Griffin állítólag megpróbálta Aratón keresztül tartóját rávenni arra, hogy szökjön külföldre, egyúttal igyekezett megtudni többet is arról, hogy milyen tartótisztek foglalkoznak az amerikai követtség elhárításával. Arról, hogy mi történt ezt követően, két verzió létezik: az első szerint, amit a későbbi per „tényként” rögzített, Arató Szabónak egy városmajori találkozón elmondta ezt az ajánlatot. Arató vallomása szerint Szabó nem zárkózott el az ötlet elől, de közölte Aratóval, hogy amennyiben erről bárkinek is szólna, megöli annak anyját (maga Szabó ezt tagadta). A második verzió szerint semmi ilyen sem hangzott el, hanem ezt csak a vádhatóság adta Arató szájába azért, hogy Szabót is el lehessen ítélni – utóbbi perének 1954-es felülvizsgálata során mindkettőjük egybehangzó vallomása alapján legalábbis ezt tekintették valósnak, és Arató az első vallomását – arra hivatkozva, hogy azt kényszer hatására tette – visszavonta.⁵⁸

Szabó ügynökével, Aratóval egyébként többször biliárdozott, és elvitte nagynénjéhez kocsiával, és sofőrjével, illetve annak feleségével együtt négyesben vacsoráztak is vendéglőben. Az, hogy Szabó Aratónak csokoládét vett, névnapjára pedig virágcsokorral lepte meg, még érthető, azonban a hálózattartás kereteit mindenképp szétfeszítő hozzáállására utalnak azok a becenevek, amelyeket partnerének adott: „Mókus”, „Kislány”, „Bonzó” és „Angyalka”.⁵⁹

Aratót ezek a gesztusok érezhetően nem hatották meg, mert összegyűjtötte Griffinnel az Egyesült Államok követségével kapcsolatba hozható ÁVH-tisztek autóinak rendszámát, személyleírásokat adott róluk, elmondta találkozóinak helyét és idejét. Bár az információkat nem Szabótól kapta, de Griffin felé a perben tett vallomása szerint úgy állította be, mintha az adatok egy részét ő adta volna. Griffin egy csoportképet is szeretett volna kérni az USA követségével foglalkozó ÁVH tisztekről, de Arató erre azt válaszolta, hogy nincs módja ilyen szerezni. Érdekes egyébként, hogy Hoyne, a katonai attasé helyettese kifigyelte azt is, hogy Arató az ÁVH egyik gépkocsijában utazott egyszer.⁶⁰ Ez arra utal, hogy valamilyen szinten a követtség is foglalkozott elhárítási kérdésekkel, csak éppen teljesen elégtelen módon végezte ezt a munkát.

Griffint azonban 1950 elején a Vogeler-ügy miatt⁶¹ kiutasították. Első lépésben Bécsbe távozott, de még elmenetele előtt kérte Aratót, hogy szökjön ki utána,

58 == ÁBTL 3.1.9. VIII/6a. 49-50. Jelentés Szabó Mihály ügyének felülvizsgálatáról, 1954. április 13.

59 == ÁBTL 3.1.9. V-36035. 40. Jegyzőkönyv kihallgatásról, 1950. november 6.

60 == ÁBTL 3.1.9. V-36035. 30. Jegyzőkönyv kihallgatásról, 1950. október 30.

61 == Robert Vogeler a Standard Electric budapesti képviselője volt, akit az ÁVH 1949 novemberében koholt kémvádakkal letartóztatott. Ezt további letartóztatások követték, 1950 februárjában pedig egy kirakatpert (az ún. Standard-pert) rendeztek annak bizonyítására, hogy az USA Magyarországon kiterjedt kémhálózatot működtet. Az ügyre lásd Szörényi, 2013.

és azt javasolta neki, hogy hazudja azt az ÁVH-nak, hogy ő szerelmes belé, és ebben az esetben az ÁVH is feladattal fogja ellátni, és utánaküldi. Abban állapodtak meg, hogy a kémjátszmát addig fogják folytatni, amíg Arató anyját is Nyugatra tudják hozni, utána pedig Arató letelepedhet majd az Egyesült Államokban, ahol egyébként egyik nagynénje is élt. Arató ezt a történetet tartói felé természetesen úgy adta elő, hogy ő valójában nem is szerelmes Griffinbe, de érdekli a kémkedés, és ezért szívesen menne Bécsbe.

Szabó számára nyilvánvalóvá vált, hogy Arató kettős játékot űz, Griffinnek mindent elmondott, sőt beszervezését utóbbi előtt kicsit ki is színezte: háromnapos letartóztatásról beszélt neki és arról, hogy megütötték, miközben fél napig volt csak letartóztatva. Szabó ugyan állítólag ezt jelentette, és nem is javasolta bécsi kihelyezését, de ennek Arató Bt-dossziájában nincsen nyoma. Annyi biztos, hogy ezzel az információval az ÁVH nem kezdett semmit sem, ami elképesztő szakmai hanyagság, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a bécsi telepítés előkészítése egészen 1950 őszéig zavartalanul folytatódott.⁶²

Tartói javaslatára a kémelhárítás vezetője, Dékán István, mit sem sejtve a kettős játékról, elfogadta Arató Nyugatra telepítésének ötletét, elkezdtek felkészítést a külföldi útra, és elhelyeztették a Phylaxia Oltóanyagtermelő Intézetnél.⁶³ „Rév Erzsébet” néven új fedőnevet is kapott. Nyolc hónappal beszervezése után Szikla Péter tizenegy oldalas, meglehetősen fantáziadús jellemzést írt róla: *„Munkáját bizonyos mértékig »romanticizálja« [sic!] annak igen nagy jelentőséget tulajdonít. Minden vágya, hogy ebben a »szakmájában« még nagyobb feladatot tudjon elvégezni. [...] Okvetlen eredményeket akar felmutatni, produkálni akar és ezért előfordul, hogy hajlamos durva, meggondolatlan munkára is. Pl. megfontolás és a körülmények előkészítése nélkül ellopni valamilyen értékesebb anyagot.”*⁶⁴ Jellemzésében azonban egy súlyos belső logikai ellentmondás is feszült. Egyrészt ugyanis kifejezetten intelligens embernek írta le, aki műveltségben fiatal kora ellenére jóval az USA diplomaták felett áll, másrészt viszont tipikus kispolgári attitűdnek értékelték azt, hogy örömet okoz neki a hírszerző munka, és azt hitték, azért teszi ezt, hogy kiemelkedjen kortársai közül.⁶⁵ Erős a gyanúm, hogy az operatív pszichológia területén a tartók sem álltak a helyzet magaslatán. Azt mindenesetre biztos pontosan rögzítették, hogy Aratót a politika egyáltalán nem érdekelte, és érdekes módon tartói sem foglalkoztak politikai nevelésével. Ez annál is inkább furcsa, mert a politikai érdeklődés teljes hiánya súlyos akadályt jelentett foglalkoztatása során, ugyanis alapvető kérdésekben sem tudott eligazodni, és ezért nem tudott sikeresen információt szerezni ezen a területen. Szikla javaslatait azzal zárta, hogy feltétlen érdemes Arató

62 == ÁBTL 2.1. VII/6. 69. Arató Éva vallomása, 1954. február 17.

63 == ÁBTL 3.1.9. V-36035. 34. Feljegyzés Arató Éva kihallgatásáról, 1950. október 30.

64 == ÁBTL 3.1.1. Bt-414/2. 21. Jelentés „Röpcsi” ügyében, 1950. március 17.

65 == Uo.

telepítése Bécsbe, mert megbízható, kompromittált, és nem melleleg Budapesten maradó anyjával is zsarolható az ügynök. 1950. április 7-én Szikla még egy pótlólagos jellemzést is csatolt, amiben részletesen elemezte Arató magyarországi kapcsolatainak helyzetét.⁶⁶ Emellett elkezdte Arató apja beszerzésének előkészítését is „Business” fedőnéven. Április 11-én pedig maga Dékán István folytatott vele másfél órás beszélgetést bécsi kiküldetése kapcsán és úgy tűnt, minden megy a maga útján. Jellemző viszont, hogy Dékán hiába volt ezredes és osztályvezető, ő is csak javaslatot tehetett erre, a döntés feltehetően Péter Gábor vagy helyettese kezében volt. Május 12-én Dékán át is adta az ügynök összes anyagát a hírszerzésnek.

Tartótisztje, Szabó Mihály ekkoriban havi 4-600 forintot fizetett neki több részletben, letartóztatása előtt ez az összeg már 800 forintra emelkedett, ami ebben az időben nem volt kevés. 1950 márciusától részesült díjazásban, összesen 4960 forintot kapott. Emellett 1950. május 25-én kiképzőjétől, Szikla Péter hadnagytól is kapott 200 forintot, ugyanis arra hivatkozott, hogy semmi pénze sincsen – ami nem meglepő, mivel nem volt munkahelye sem. Tartói is változtak, Szabótól Balázs Béla csoportvezető, majd Várkonyi László százados, végül Szikla Péter vette át. Rövidebb ideig a francia követség felé foglalkoztatták, azonban ennek részleteit munkadossziája nem tartalmazza. A hírszerzésnél pedig 1950 nyarától Tihamy János őrnagy, a 1/3. osztály vezetője és Vértess János százados foglalkozott vele.⁶⁷

Arató végül lebukott, amelyben két fontos körülmény is közrejátszott. Először is az, hogy Znamenák György,⁶⁸ az ÁVH századosa közeledni kezdett Aratóhoz, akihez egyébként semmilyen szolgálati kapcsolat nem fűzte. Először a Margitszigeten éjjel egy elegáns autóból (ez nem volt nehéz számára, mivel az ÁVH közlekedési osztályának helyettes vezetője volt) kiszólva tett neki és barátnőjének „*az éjszakai órákban szokásos ajánlatot*”.⁶⁹ Arató Éva, aki anyja és barátnője társaságában volt, az irat szerint tartózkodóan, de nem teljesen elutasítóan reagált. Znamenák nem sokkal később Balatonkenesén futott vele „véletlenül” össze, majd (hivatali egyenruháját viselve) a lakásán is kereste (miközben a házban ismert dolog volt, hogy Arató USA-diplomatákkal van kapcsolatban), végül pedig szintén ÁVH századosi egyenruhában, lógó kitüntetésekkel a Déli Vasút Eszpresszóban randevúzott vele. Mivel az eszpresszó közönsége ismerte Aratót és USA-diplomata barátait is, érthe-

66 == Uo. 38.

67 == ÁBTL 3.1.1. Bt-414/2. 164. Feljegyzés azokról, akik Arató foglalkoztatásáról tudomással bírtak, d. n.

68 == Az iratokban tévesen Znamenák Károlyként szerepel. Znamenák György 1945–47-ig a politikai rendőrség nyomozója volt, 1947-ben leszerelt, majd 1951-től (testvére, Znamenák István személyi iratai szerint) a párt javaslatára visszakерült az ÁVH-hoz. ÁBTL 2.8.1. I. s. I/I.t 8075. 3-7. Znamenák István önéletrajza, d. n. Znamenák György 1953-tól az ÁVH Budapesti Főosztály operatív helyettese volt. ÁBTL 2.8.1. 43/1953.10.07. BM. pcs. 49. k. BM állományparancsok – 153/1953.

69 == ÁBTL 3.1.1. Bt-414/2. 82. Jelentés, 1950. május 27.

Egy a 41 darab konspiratív úton készült fényképfelvételből, amely Znamenák György és Arató Éva Déli Vasút Eszpresszóban lezajlott találkozásáról készült.

ÁBTL 3.1.5. Bt-434/2.
085_015_1949

tő módon magyarázatot vártak tőle erről a randevúról, amire az érintett elmondta, hogy egy neki szimpatikus fiatalemberről van szó. Arató beszervezési dossziéjában erről a találkozóról nem kevesebb mint 41 fényképfelvétel található, ami arra utal, hogy az eszpresszót egyébként „betechnikázták”.

Znamenák ezt követően is többször kereste partnerét, akinek Szikla megtiltotta, hogy kapcsolatot tartson Znamenákkal, mivel ez súlyos dekonspirációs felületet jelentett a nyilvánosság, illetve az USA diplomaták előtt.⁷⁰ Arató ezt rosszul élte meg, 1950. június 1-én egy rendkívüli találkozót kért, amelyen arra hivatkozott, hogy mivel már egyetlen USA-kapcsolata sincsen, és unja magát, legalább engedjék meg, hogy Znamenákkal kapcsolatban maradhasson. Szikla azonban hajthatatlan maradt. Mivel Znamenák nem állt le, vezetői beavatkozásra volt szükség. Erről az egyik irat hátoldalán a következő sorok tudósítanak: „Balog ezr. bajtárs! Kérek intézkedést olyan

70 = = Uo. 84. Jelentés, 1950. május 27.

*formában, hogy Röpcsit ne dekonspiráljuk még jobban és Znamenák százados bajtárs – aki Szabolcsi őrnagy helyettese – válogassa meg kalandjait!*⁷¹ Elgondolkodtató, hogy a teljesen más területen dolgozó Znamenák honnan szerezhetette meg Arató adatait, mire alapozva mondhatta neki azt, hogy „mindent tud róla”, és még elgondolkodtatóbb, hogy a vizsgálati anyagban nyoma sincsen annak, hogy ebben a kérdésben is nyomoztak volna – holott úgy tűnik, hogy ezen a területen is súlyos dekonspiráció történt, csak épp az ÁVH szervezetén belül.

A bukás másik oka egy sokáig ki nem értékelt információ volt: Griffin ugyanis elkotyogta magántitkára, az ÁVH által szintén szervezett Isaák István⁷² előtt, hogy Arató dekonspirált előtte – Isaák ezt jelentette is az ÁVH felé. A tartótisztek azonban Arató ártatlannak tűnő megjegyzéseiből azt is ki tudták következtetni, hogy Isaák is dekonspirálta saját érintettségét munkaadója előtt.⁷³ Az ÁVH professzionalizmusának hiányára vall, hogy ezt a két információt több hónapon át nem használták fel. Isaákot más okból végül 1950 október elején letartóztatták, és ezt követően bevallotta azt is, hogy tud Arató dekonspirálásáról.⁷⁴ Arató és Isaák személyes viszonyáról – azon túl, hogy volt köztük kapcsolat – sajnos nem tudni részleteket, mivel ezzel kapcsolatban több sor anonimizált, mint ahogyan Isaák életkörülményeinek leírásában is igen sok az anonimizált szövegrész, miközben nem krónikus betegségről van szó, ez a HL-ben lévő anyag alapján egyértelmű. Egy utalásból azonban tudható az, hogy egy idő után Arató állandóan veszekedett vele. 1950 októberére, bizonyára nem függetlenül az Isaákkal szembeni vizsgálatról, Arató körül is elfogyott a levegő, és október 5-én elrendelték a letartóztatását.

Itt érdemes néhány szót ejteni Szabó életéről, származása és életkörülményei ugyanis bizonyos ÁVH-s karrierrek szempontjából tipikusak. Szabó 1920-ban született, szülei gyári munkások voltak, állásukat azonban elvesztették, apja 1945-ben, anyja 1947-ben meghalt.⁷⁵ Hat testvéréből csak kettő élte meg a felnőttkort. A polgári iskolát jeles eredménnyel végezte el, ezt követően kereskedelmi iskolába járt – ami igen figyelemreméltó körülmény annak tükrében, hogy teljesen vagyontalan volt, és egész családja nyomorgott. Tanulmányaiban egy evangélikus pap támogatta, és aktív tagja volt egy cserkészcsapatnak is. Fiatalként szájharmonikázott, egy osztálytársával 1942-ben nyilas indulót is komponált, de politikai aktivitásával kapcsolatban nem keletkezett semmilyen adat. 1942-ben megnősült (felesége egy üzemben

71 == Uo. 83/1. Dékán alezredes, d. n. – az irat, amelynek utolsó lapja hátoldalán van a kézzel írott feljegyzés: uo. 81–83. Jelentés, 1950. május 26.

72 == Isaák István apja rendőr főfelügyelő volt, őt 1943-ban hivatásos hadnagyként avatták. 1947-ig embercsempészésből élt, az osztrák hatóságok fél évig internálták, majd a magyar hatóságok 12 hónapra internálták, szabadulása előtt szervezték. 1949 augusztusától került kapcsolatba Griffin őrnaggyal. Lásd ÁBTL 3.1.9. V-7219.

73 == ÁBTL 3.1.9. V-36035. 131–132. Jelentés Isaák István ügyében, 1950. október 6.

74 == Uo. 135–136. Jelentés Isaák István ügyében, 1950. október 7.

75 == Uo. 111. Szabó Mihály kihallgatása, 1950. december 1.

volt varrómunkás), ezt követően behívták katonának. A keleti hadszíntéren a megszálló erőknél teljesített szolgálatot, mint írnok. Katonaideje alatt feljelentették, ugyanis egy képeslapon azt írta haza, hogy rengeteg partizánt „küldünk a másvilágra”, ennek azonban nem lett következménye. Ezt követően a Magyar Általános Hítelbanknál helyezkedett el. 1945 elején belépett a kommunista pártba, a politikai rendőrséghez Kabdebó László volt osztálytársa hívta el – akit aztán azért szereltek le, mert Szabó később feljelentette pártszerűtlen magatartása miatt. Nem sokkal később felesége is a politikai rendőrségen kapott állást. Szabó és társai stílusát jól jellemzi az a felsorolás, amelyben az általa beszervezett ügynököket sorolja fel, akiknek néha csak az általa adott gúnynevét tudta megmondani. Például egyik ügynököt csak úgy emlegette, mint „Dög [anonimizált sor] *Pressziós alapon állítottuk munkába. Feladatához nem jól viszonylott, ezért leépítettük.*”⁷⁶

1950 augusztusában erkölcstelen magatartása miatt szerelték le az ÁVH-tól (mivel kiderült, hogy kilenc ügynökével, illetve beosztottjával is folytatott szexuális kapcsolatot), egyúttal az MDP-ből is kizárták, és 30 nap fogdával büntették (felesége azonban az ÁVH munkatársa maradt).⁷⁷ A vizsgálati anyagból az is kiderül, hogy a megengedhetetlen intim viszonyairól már korábban gyakorlatilag mindenki tudott, akivel egy osztályon dolgozott, beleértve előljáróit – sőt ennek kapcsán először szóban figyelmeztették, majd egy értekezleten is tárgyalták az ügyet. Ezt követően a Csepel Autógyár műszaki tisztviselőjeként dolgozott, de nem sokáig. Jelen ismereteink szerint nem állapítható meg, hogy mi okozta Szabó bukását, mint ahogyan azt sem tudjuk, hogy mi miatt tartóztatták le 1950. október 5-én⁷⁸ Aratót, illetve október 27-én Szabót is (utóbbi vizsgálati anyagában csak az a megjegyzés szerepel ezzel kapcsolatban, hogy a Szűcs-ügy⁷⁹ vizsgálata során vették őrizetbe, azonban erre vonatkozó más utalás az iratokban nincs).⁸⁰ A széles körű vizsgálat megállapította, hogy Arató Bt-dossziéjának első kötetét korábban megsemmisítették, csak kevés vele kapcsolatos iktatott irat maradt.

A Budapesti Katonai Törvényszék dr. Gadó Béla vezette tanácsa 1951. március 12-én Aratót nyolc, az ÁVH-tól már leszerelt Szabó Mihályt tízévi börtönbüntetésre ítélte. Utóbbit elsősorban nem az ügynökével folytatott megengedhetetlen viszony miatt ítélték el, hanem azért, mert azzal vádolták, hogy bár tudott Arató árulásáról, azt nem jelentette. (Szabó egyébként az eljárás során azt állította, hogy ő ezt nem tudta, csak gyanakodott rá.) Az ítélet indoklása elismerte, hogy a „kém-

76 == Uo.

77 == ÁBTL 2.1. VII/6. 52–54. Jelentés Szabó Mihály elítélt kihallgatásáról, 1954. február 18.

78 == A bírósági iratokban az őrizetbe vételt október 20-i dátummal adják meg, míg a Bt-dossziében október 5. szerepel.

79 == Szűcs Ernő ÁVH-ezredes és testvére letartóztatása és agyonverésük. Lásd Huszár, 2009.

80 == ÁBTL 2.1. VII/6-a. 8. Jelentés Szabó Mihály ügyének felülvizsgálatáról, 1954. február 12.

adatok” jelentéktelenek voltak. Nehéz nem cinizmusként értékelni az ítélet azon megállapítását, hogy súlyosbító tényezőnek minősül, hogy a cselekményt „*demokratikus berendezkedésünk egyik legfontosabb alapintézményének, az ÁVH-nak működésével kapcsolatba követték el*”.⁸¹ Másodfokon az ítéletet helybenhagyták. Az ügy főszerelőinek sorsa eltérően alakult. Szabó Mihály a börtönben is feltalálta magát: már fogsága elején besúgta azokat az őröket, akik szerint az őrizeteseikkel nem megfelelően viselkedtek, így nem meglepő, hogy később a börtönben az 1953-ban letartóztatott Péter Gábor és mások mellett fogdaügynökként hasznosították. Ezzel is függött össze, hogy miután ő maga is felülvizsgálatot kért, 1954-ben kegyelemből szabadlábra helyezték és mentesítették. Emellett segített rajta az is, hogy Arató is visszavonta korábbi terhelő vallomását arról, hogy együtt Nyugatra akartak szökni. Azt azonban fenntartotta, hogy Szabónak megmondta, hogy Griffin előtt dekonspirált.⁸² Vallomásai megváltoztatását azzal indokolta, hogy terhelő vallomására kényszerítették. A felülvizsgálat azzal a kérdéssel, hogy Szabó alkalmazott-e, és ha igen, akkor hogyan indirekt erőszakot szexuális viszonyai létrehozásában, nem vizsgálta, csak megállapította a hivatali hatalommal való visszaélés tényét. Maga Szabó azt állította, hogy erőszakra soha nem került sor, Arató a vizsgálatok során egyértelművé tette, hogy folyamatosan félt tőle. Arató a kalocsai női börtönbe került, 1955. május 4-én kegyelemmel szabadult, majd megházasodott. 1960-ban mentesítették a hátrányos jogkövetkezmények alól, 2012-ben elhunyt. Szabó Mihály további sorsáról az ÁBTL nem őriz adatokat, leszámítva azt, hogy 1987. január 18-án meghalt.⁸³

* * *

Az 1919-ben született özvegy Barcza Gyuláné Gergely Ilonát, azaz „X.a.5.” fedőnevű hálózati személyt 1951 nyarán tartóztatta le az ÁVH. 1951. szeptember 6-án Sárközy Endre hadbíró százados első fokon halálra ítélte, ezt másodfokon is helybenhagyták; az ítéletet 1951. december 30-án végre is hajtották. Ugyanabban az eljárásban apja hat, nővére négy, nővérének férje öt év börtönbüntetést kapott.⁸⁴

Gergely Ilona apja csendőr ezredes volt, férje pedig hivatásos tüzér főhadnagyként esett el 1944. szeptember 19-én a Kárpátokban.⁸⁵ A fiatal, két gyermeket egyedül nevelő özvegy a háború végén Ausztriába menekült, ahol az amerikai megszálló erőknél vállalt munkát, és egy amerikai tiszt el is jegyezte. 1947 júliusában visz-

81 = = ÁBTL 3.1.1. Bt-434/2. 101–102/1. Elsőfokú ítélet, 1951. március 12.

82 = = ÁBTL 2.1. VII/6-a. 8. Jelentés Szabó Mihály ügyének felülvizsgálatáról, 1954. február 12.; uo. 43–44. Jelentés Szabó Mihály ügyének felülvizsgálatáról, 1954. március 20.

83 = = ÁBTL 2.2.1. II/1. 1.d. Szabó Mihály operatív kartonja, 891–892.

84 = = ÁBTL 3.1.9. V-73193. 172–177. Elsőfokú ítélet, 1951. szeptember 6.

85 = = Uo.

szaszökött Magyarországra, hogy itthon maradt gyermekeit kihozza. A vizsgálati iratokból nem derül ki, hogy házassági szándékától végül miért állt el és maradt Magyarországon, csak annyi tudható, hogy segítséget kért az ausztriai út kapcsán az amerikai követségtől – korábbi tiszti kapcsolataira hivatkozva. A követség felvette szobalánynak, először Kopcsak, majd Hilbert Münther légügyi attasénál, illetve utódjánál, De Russey ezredesnél dolgozott. Kopcsak csakugyan „beszervezte” abban az értelemben, hogy katonai adatok gyűjtésére kérte fel, ami alapvetően különböző repterek és laktanyák külső, vizuális megfigyelését és szovjet rendszám táblák adatainak gyűjtéséből állt.⁸⁶ Münther szintén „hírszerző” feladatokat adott neki, és arra biztatta, hogy amennyiben az ÁVH elfogja, akkor vállalja el velük az együttműködést és ő majd ad megfelelő adatokat neki ehhez. Arról, hogy ez a tevékenység milyen kockázattal jár majd számára, Gergely Ilona semmilyen tájékoztatást nem kapott.

A vizsgálat nem tárt fel arra vonatkozó adatot, hogy Kopcsak, illetve Münther különösebben kiképezte volna Gergely Ilonát, aki ezért a munkájáért egyébként csupán 300 forintot és különböző élvezeti cikkeket (kávé, csokoládé stb.) kapott.⁸⁷ Amikor Münther megtudta, hogy Barczáné rokonainak balatoni nyaralója mellett szovjet tiszték üdülnek, megbízta azzal is, hogy barátkozzon össze velük. Ez eleinte sikerült is, azonban amikor a szovjet tiszték megtudták, hogy Gergely Ilona hol dolgozik, rémülten szakították meg vele a kapcsolatot. Ők ugyanis pontosan tudták, hogy ez egy életveszélyes szituáció. Utólag értékelve, elég elképesztő, hogy fel sem merült Müntherben, hogy legalább arról világosítsa fel Gergely Ilonát, hogy fedőtörténetet kell kidolgoznia magának, mielőtt szovjet tiszteket közelít meg. Ugyanakkor kiszolgáltatottságára és igen fiatal életkorára tekintettel egyáltalán nem meglepő, hogy ezeket a feladatokat Gergely Ilona mind elvállalta.

1948 decemberében a Katpol egy ügynökén keresztül provokálta a nőt, majd presszióval beszervezték. Gergely Ilona azonban dekonspirált Münther légügyi attasé előtt, aki rajta keresztül dezinformálta egy ideig a Katpolt. A kettős játék azonban gyorsan lelepleződött. 1949. szeptember 23-án letartóztatták. Ekkori kihallgatója és újbóli beszervezője a később hírhedtté vált Vajda Tibor⁸⁸ őrnagy volt.

86 == ÁBTL 3.1.9. V-73/193. 30. Feljegyzés kihallgatásról, 1951. február 9.

87 == Uo.

88 == Vajda Tibor (1924–?) fogtechnikus, 1946-tól 1952-ig a politikai rendőrség tisztje, 1950-től a VI/1. (vizsgálati) Osztály vezetője, 1953 elején a Péter Gábor elleni eljárás kapcsán őt is letartóztatták, 1953 decemberében jogerősen hat év börtönbüntetésre ítélték halált okozó súlyos testi sértés és más cselekmények miatt. 1956. október 15-én kegyelemmel szabadult, a forradalom alatt emigrált Ausztráliába, ahol múltját eltitkolta, és szakirányú végzettség nélkül fogorvosként praktizált. A rendszerváltás után egyik áldozata felismerte, Vajda az érintett ellen rágalmazás vádjával eljárást indított, amihez a Belügyminisztérium olyan állásfoglalást adott ki, amely szerint az ÁVH-n belül tiltott volt a letartóztatottak bántalmazása és Vajda különösen ügyelt ennek betartására. Vajdáról bővebben lásd Argejő, 2021.

Gergely Ilona azonban erről az újabb beszervezéséről is beszámolt Münther attasénak. Nem tudjuk, hogy újabb lebukását mi okozta, de feltételezhető, hogy a ráállított ügynökök vagy a Münther lakásán történt esetleges technikai beépülés feltárta kettős játékát. Első fokon a budapesti katonai bíróság Sárközi Endre hadbíró vezette tanácsa 1951. szeptember 6-án kötél általi halálra ítélte, apja hat év, nővére öt év, sógora pedig négy év börtönbüntetést kapott, az ítélet indoklása szerint azért, mert tudtak a kémtevékenységről, sőt különböző adatokat is adtak ehhez. Elgondolkodtató az ítélet azon kitétele, amely szerint a vádlottak a bírói szakaszban korábbi vallomásaik megváltoztatását elfogadhatóan indokolni nem tudták. Az elsőfokú ítélet szerint Barczáné a tárgyalás alatt „*kibívó magatartást tanúsított*”, és a vádlottak motivációja kapcsán „*elsősorban fasiszta gondolkodásukra és beállítottságukra kell utalni*”.⁸⁹ Mindez egyértelművé teszi, hogy az ÁVH az ügyet a „volt uralkodó osztály” elleni fizikai leszámolásra használta fel, és a kémkedés ürügy volt csupán. Hiszen a negyedrendű vádlott, Kulcsár János csak annyit tett, hogy Barczánét tájékoztatta a sárkeresztúri lakosság hangulatáról, de egyébként „horthysta tiszt” volt. Barczáné tetteinek minősítésénél a bíróság úgy ítélte meg, hogy azokat közhivatalnoki állás felhasználásával szerezte meg. Azt a tényt, hogy nem viselt közhivatalt, a bíróság azzal hidalta át, hogy azok viszont, akik nekik az adatokat adták, „vélelmezhetően” és „nagyrészt” közhivatali állásukat használták erre – miközben az adatok alapvetően a nyílt utcai forgalom vizuális megfigyeléseiből származtak. Így az sem meglepő, hogy Barcza volt csendőr ezredes apja, akit a jobb büntethetőség érdekében építőipari segédmunkásból közhivatalnoknak minősített át, a börtönben ismeretlen időpontban elhunyt.⁹⁰

= = Összefoglalás

Az előbb említett eljárások kicsiben is mutatják azokat az abszurdításokat, amelyek a kémelhárítás munkáját jellemezték. Aki magyar állampolgárként nyugati diplomatákkal érintkezett, egészen biztosan a kommunista titkosszolgálatok áldozatává is vált – erről dossziék százai tanúskodnak, és az itt ismertetett ügyek csak a jéghegy csúcsát képezik. A „kémek” messze túlnyomó többsége érdemi kémtevékenységet nem végzett, miközben a kémelhárítás szervező módszerei nem csak szakmaiatlank, hanem durván jogsértőek is voltak. Külön kategóriát jelentenek ezen belül azok az ügyek, amelyek során áldozataikat először kommunistaellenes együttműködéssel provokálták, majd miután az óvatlan célszemély ettől nem zárkózott el, a provokációt ellene fordították, és megzsarolták. Ezek az eljárások szemléletes bizonyítékai a sztálinizmus korát jellemző totális és embertelen elhárítási szemléletnek. Arra is példák azonban, hogy milyen színvonalon „kémkedtek” az Egyesült Államok Budapesten dolgozó diplomatái. Az idézőjelet az indokolja, hogy a kémte-

89 = = ÁBTL 3.1.9. V-73193. 175–177. Másodfokú ítélet, 1951. szeptember 6.

90 = = ÁBTL 3.1.9. V-73193. 189. Kézzel írt feljegyzés Gergely Sándor priorálól lapjára, d. n.

vékenység az esetek jelentős részében valójában csupán olyan információgyűjtést jelentett, aminek egy jogállamban semmi akadálya sem lett volna. Más kérdés, hogy az említett amerikai diplomaták egy részét egyáltalán nem foglalkoztatta az információszerzés és a kémkedés közötti határvonal, holott tudniuk kellett volna, hogy ez a határvonal igencsak cseppfolyós, és kapcsolataikat már azzal is életveszélynek teszik ki, ha nem gondoskodnak az érintettek személyi biztonságáról. Viselkedésük elképesztően felelőtlen volt, és ezzel maguk is szerepet játszottak mások halálában. Minden jel arra mutat, hogy többségükben csapnivalóan felkészített, hírszerzési és elhárítási ismeretekkel alig rendelkező személyekről van szó. Életrajzaikban nyoma sincsen annak, hogy Magyarországra érkezésük előtt kaptak volna komolyabb titkosszolgálati felkészítést: a világháborút Kopcsak például páncéltörő tűzérként, Griffin bombázópilótaként szolgálta végig, egyik sem a katonai hírszerzéstől került diplomáciai státusba. Ez a felkészületlenség annyiból nem meglepő, hogy az Egyesült Államok történetében az állami kémszervezetek csak rövid múltra tekinthettek vissza: a kémelhárítási feladatokat is ellátó FBI-t 1908-ban hozták létre (a Monarchiában hasonló szervezet a katonai elhárításba integrálva legkésőbb 1867-től működött már), polgári hírszerzés egészen 1941-ig nem is létezett, maga a CIA is csak 1947-ben alakult meg. Az a titkosszolgálati kultúra, ami pl. Nagy-Britanniában hosszas múltra tekintett vissza, az USA diplomatáinak ismeretlen volt. Összehasonlítva az európai nagyhatalmakkal, az USA katonai hírszerzése és elhárítása sem volt túlságosan fejlett. Nem véletlen, hogy míg 1950 előtt az USA diplomatái köré hálózati és technikai úton is be tudtak épülni, addig a brit nagykövetség hasonló feldolgozása már ekkor is kudarcot vallott.⁹¹

Megtévesztő volna azonban, ha az Egyesült Államok és más országok elleni elhárító tevékenység egészével azonosítanánk azt, amiről ez a tanulmány szól. Más területeken lényegesen lassabban tudott kiépülni az ÁVH megfigyelő rendszere, mint a követségek esetében. A sorozatos kémpercek hatására a nyugati diplomáciai képviselők is átalakították működésüket. Fel kellett ismerniük, hogy mindenkit életveszélynek tesznek ki, akitől információt szereznek, és ezért lemondtak az ilyen társadalmi kapcsolatokról. Emellett hírszerzőiket is nagyrészt kivonták a szocialista országokban fenntartott külképviseletekről (1956-ban csak egyetlen személy, Katona Géza volt ilyen státusban Budapesten⁹²), és ehelyett a menekülttáborokban szisztematikusan kérdezték ki az összes emigránst. 1951 után a követségekkel kapcsolatos kémügyek száma ezért is meredeken csökkenni kezdett, arra pedig, hogy a diplomáciai képviselőkre technikailag be tudtak volna épülni, csak néhány adat van. Az USA budapesti követsége az 1960-as évektől a magyar állambiztonság számára már feltörhetetlen diónak számított.

91 == ÁBTL 1.11.1. 45-148/21/1981. 91.d. III. k. 597–622. Az imperialista titkos szolgálatok és ügynökségük aknamunkája a magyar állam ellen 1945–1949, 1981 [d. n.].

92 == <https://1956.archivum.org/items/browse?collection=5>.

= = = Levéltári források = = =

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 1.5. Egyesített Belügyminisztérium (BM) államvédelmi szerveinek iratai
 - II. tétel: BM I. (Kémelhárító) Osztály iratai
 - 1.11.1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai
 - 45-148-21/1981. 91. doboz: *Az állam biztonsága ellen kifejtett ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc*, 1981.
 - 2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga
 - VII/6. és VII/6-a. Szabó Mihály
 - 2.8.1. Az állambiztonsági szervek nyílt állományú tagjainak iratai
 - BM állományparancsok – 153/1953 (49. kötet)
 - 3.1.1. Beszervezési dossziék
 - B-89181. „Fehér Éva”
 - 3.1.5. Beszervezési dossziék (hírszerzés)
 - Bt-434/2. „Rév Erzsébet”
 - 3.1.9. Vizsgálati dossziék
 - v-7219. Isaák István
 - v-55295. Kormos Ilona és társa
 - v-36035. Aradi Éva
 - v-73193. Barcza Gyuláné
 - 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)
 - A-663. *Államellenes bűncselekmények. (20 év a nép szolgálatában.)*
 - BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség, 1967.

Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltár (HM HIM HL)

- XI. fond 1. Katonai Főtörvényszék/Felsőbíróság
- XI. fond 22. Budapesti Katonai Bíróság és jogelődjei

= = = Hivatkozott irodalom = = =

Argejő, 2021

Argejő Éva: Az ávéhás Vajda Tibor színeváltozásai az emigrációban. In: *Titkos hidak. Az állambiztonság és az emigráció kapcsolatai, 1945–1989.*
Szerkesztette: Palasik Mária – Pócs Nándor. Kronosz, Pécs. 49–63.

Baráth, 2008

Baráth Magdolna: Szovjet tanácsadó feljegyzése Magyarországról, 1950. *Betekintő*, 4. sz. https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2008_4_barath.pdf (utolsó letöltés: 2026. július 22.).

Bálint, 2013

Bálint László: *Évtizedeim a titkosszolgálatnál. Egy magyar kémelhárító emlékiratai.* Kárpátia Stúdió, Budapest.

Belovai, 1998

Belovai István: *Fedőneve: Scorpion.* Csillagfény 2000, Budapest.

Corera, 2013

Corera, Gordon: *The Art of Betrayal. The Secret History of MI6. Life and Death in the British Secret Service.* Pegasus, New York.

Dokumentumok 1.

Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946. Szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. ÁBTL–L'Harmattan, Budapest, 2009.

Dokumentumok 2.

Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 2. Az Államvédelmi Osztály 1946–1948. Szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. ÁBTL–L'Harmattan, Budapest, 2015.

Dokumentumok 3.

Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 3. A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága 1948–1949. Szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. ÁBTL–Kronosz, Pécs, 2021.

Fehérváry, 1990

Fehérváry István: *Börtönvilág Magyarországon.* Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, Budapest.

Germuska, 2000

Germuska Pál: Az állambiztonsági szervek ipari elhárító tevékenysége a szocialista nagyüzemekben az 1960-as években. In: *Évkönyv 2000, VIII.* Szerkesztette: Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. 1956-os Intézet, Budapest. 58–77.

Godsey, 1989

Godsey, Fred: *A Gathering at the River. Stories from a Life in the Foreign Service.* Markgraf, h. n.

Gyarmati–Palasik (szerk.), 2013

Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az AVH szervezete és vezérkara, 1953–1956.
Szerkesztette Gyarmati György – Palasik Mária. ÁBTL–L'Harmattan,
Budapest.

Huszár, 2009

Huszár Tibor: *Apokol malmai. Szűcs Ernő ezredes ügye és elágazásai 1946–1955.*
Corvina, Budapest.

Jakus, 2007

Jakus János: A magyar biztonsági szolgálatok szerepe az országvédelem rendszerében az 1950-es évek elején. *Szakmai Szemle*, 1. sz. 5–27.

Jakus, 2012

Jakus János: Titkos háború a déli határ mentén az '50-es évek elején.
Közép-Európai Közlemények, 1. sz. 42–54.

Jeffery, 2010

Jeffery, Keith: *The Secret History of MI6 1909–1949.* Allen Lane, London.

Losonczy, 1990

Losonczy V. László: *Kézikönyv azoknak, akiket figyeltek, akiket figyelnek, akiket figyelni fognak.* PallWest, Budapest.

Mezei, 2025

Mezei József: *Kémelhárítás Magyarországon 1975–1985.* ÁBTL–Kronosz, Budapest–Pécs.

Müller, 2013

Müller Rolf: A magyar államrendőrség Államvédelmi Osztályának szervezettörténete. *Betekintő*, 3. sz. https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2013_3_muller2.pdf (utolsó letöltés: 2026. július 22.).

Pető, 2014

Pető Andrea: „Mézcsapda”? Az információ megszerzésének neme. In *Az ügynök arcai. Mindennapi kollaboráció és ügynökkérdés.* Szerkesztette: Horváth Sándor. Libri, Budapest. 355–376.

Ritter, 2012

Ritter László: Titkos háború a szovjet blokk és Jugoszlávia között 1948–1955.
Történelmi Szemle, 1. sz. 133–159.

Schlomann, 2009

Schlomann, Friedrich-Wilhelm: *Was wusste der Westen? Die Spionage der CIA, des britischen SIS, des französischen DGSE und des BND gegen den Sowjetblock von 1945 bis 1990. Die westalliierten Militärverbindungsmissionen in Potsdam.* Helios, Aachen.

Szekér, 2020

Szekér Nóra: Fizikus az állambiztonság hálójában. *Betekintő*, 4. sz. 53–67.
https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2020_04_szeker.pdf
(utolsó letöltés: 2026. július 10.).

Szörényi, 2013

Szörényi Attila: Adalékok a Vogeler-ügy diplomáciatörténetéhez 1949–51.
Külügyi Szemle, 1. sz. 141–171.

Tóth, 1995

Tóth Károly: Üzenet – és mégis élünk. Novoprint, Dorog.

Unger, 2015

Unger Gabriella: Az ügynök hét élete. Kaiser János és a külső csoport (1. rész). *Betekintő*, 1. sz. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2015_1_unger.pdf (utolsó letöltés: 2026. július 22.).

Ungváry, 2009

Ungváry Krisztián: A Kádár-rendszer kémelhárítása. In *Kádárizmus – mélyfúrások.* Évkönyv 2009. XVI. Szerkesztette: Tischler János. 1956-os Intézet, Budapest. 353–409.

Ungváry, 2014

Ungváry Krisztián: *Tettesek vagy áldozatok? Feltáratlan fejezetek a XX. század történelméből.* Jaffa, Budapest.

Ungváry–Tabajdi, 2008

Ungváry Krisztián – Tabajdi Gábor: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* Corvina – 1956-os Intézet, Budapest.

V. Nagy, 2005

V. Nagy Árpád: *Egy lelkiismeret lázadása. A BM operatív főtisztje megszólal.* Kairosz, Budapest.

=== Internetes hivatkozások ===

Unabhängige Historikerkommission der BND – Projektbeschreibung
https://web.archive.org/web/20240520055807/http://www.uhk-bnd.de/?page_id=17
(utolsó letöltés: 2026. július 6.).

Donald E. Griffin
<https://www.legacy.com/us/obituaries/legacyremembers/donald-griffin-obituary?id=23986740> (utolsó letöltés: 2026. július 7.).

A Szakértői (ún. Kenedi) Bizottság jelentése 2007–2008.
<https://mek.oszk.hu/08400/08450/08450.pdf> (utolsó letöltés: 2021. február 21.).

Kovács Rezső áv. százados életrajzi adatai
<https://letoltes.neb.hu/storage/assets/phpNqPWEn.pdf>
(utolsó letöltés: 2026. július 7.).

[Szerző nélkül]: Meghalt Német Marika. *Múlt-kor*, 2004. szeptember 13.
<https://mult-kor.hu/cikk.php?id=12644> (utolsó letöltés: 2026. július 7.).

CIA Electronic Reading Room
<https://www.cia.gov/library/readingroom/home> (utolsó letöltés: 2026. július 7.).

Peter Kopcsak
<https://tankdestroyer.net/honorees/k/1316-kopcsak-peter-j-602nd>
(utolsó letöltés: 2026. július 7.).

Vértes János
https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:13::::13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_TYPE:1026473,ELETRAJZ (utolsó letöltés: 2026. július 12.).

1956 Digitális Gyűjtemény – a CIA és Magyarország
<https://1956.archivum.org/items/browse?collection=5>
(utolsó letöltés: 2026. július 22.).

Kulcsszavak

=====

kémelhárítás, operatív technika, ötvenes évek, PRO/ÁVO/ÁVH,
titkos állambiztonsági eszközök és módszerek

Budapest V. kerület, Kossuth Lajos tér 18., egy Zeiss Super Ikonta típusú géppel fényképező amerikai katona az Amerikai Egyesült Államok katonai missziójának székháza előtti téren, az amerikai magyarok gyógyszerajándékának átadásakor, 1945.

Fortepan 142700 /
Chuckyeager tumblr

/ Counterintelligence Against a Foreign Mission /

**Contributions to the History of the U. S. Embassy
in Budapest between 1945 and 1950**

The case study presents the early counterintelligence operations directed against the U. S. Embassy in Budapest. In addition, it examines four trials in which Hungarian citizens received severe sentences. These four cases also demonstrate, on a smaller scale, the absurdities that characterized counterintelligence work during the period. They provide vivid evidence of the all-encompassing counterintelligence mentality that typified the state socialist era. At the same time, the study shed light on the extent to which U. S. diplomats were “engaged in espionage.” The quotation marks are justified because, in a significant number of cases, the so-called espionage activity in fact consisted merely of information gathering that would not have encountered any obstacle in a state governed by the rule of law. Nevertheless, some U. S. diplomats were entirely unconcerned with the boundary between legitimate information gathering and espionage. Their conduct was strikingly irresponsible, and in this way they also contributed to the deaths of others. The available evidence suggests that most of these diplomats were poorly trained and had little understanding of intelligence or counterintelligence work.
